

POZNÁMKY K TEÓRIÁM METAFORY. HANS BLUMENBERG¹

Roman Mikuláš

Ústav filologických štúdií, PdF UK Bratislava
Ústav svetovej literatúry SAV

Abstrakt: Predmetom predloženého materiálu je globálny náhľad na Blumenbergovu metaforológiu (ako aj na jeho teóriu nepojmivosti) a súčasne prienik do jej partikulárnych aspektov, resp. elementov. Súčasťou tohto počinu je aj sondujúca reflexia prijímania jeho podnetov v kontexte teórie metafory. V rámci takto postavenej úlohy bude možné vyznačiť a usúvzťažniť ťažiskové body jeho myslenia aj v širšom spektre filozofických referencií, fenomenologických a hermeneutických inšpirácií, rétoriky, dejín filozofických pojmov, ale aj v zrkadle jeho filozofickej antropológie.

Kľúčové slová: Hans Blumenberg, metaforológia, absolútna metafora, rétorika, filozofia, antropológia, teória nepojmivosti, metafora, pojem

Abstract: The subject of the presented material is a global view of Blumenberg's metaphorology (along with his anthropological theory of non-conceptuality) and at the same time the penetration to its particular aspects, respectively elements. Part of this paper is also the exploratory reflection of receiving his impetus in the context of metaphor theory. Within the framework of this task, it will be possible to mark and contextualize the focal points of his thinking in a broader spectrum of philosophical references, phenomenological and hermeneutical inspirations, rhetoric, the history of philosophical concepts (Begriffsgeschichte), but also in the mirror of his philosophical anthropology.

Key words: Hans Blumenberg, metaphorology, absolute metaphor, rhetoric, philosophy, anthropology, theory of non-conceptuality, metaphor, concept

---

¹ Štúdiá vznikla na základe riešenia projektu VEGA 2/0063/16 s názvom *Hyperlexikón literárnovedných pojmov a kategórií II*.

S filozofiou Hansa Blumenberga sa všeobecne, ale hlavne v kontexte literárnej vedy spája pojem metaforológia. Tento pojem sa však v odborných diskurzoch často zvykne používať aj voľnejšie, mimo kontextu Blumenbergovej filozofie. Vtedy sa ním všeobecne myslí výskum metafory alebo teória metafory. Petra Gehringová konštatuje: „Názov ‚metaforológia‘ sa stal interdisciplinárnym samochodom či dokonca sloganom. [...] Touto kariérou termínu metaforológia sa jej téma zároveň čoraz viac oddeľuje od Blumenberga.“² (Gehring 2014, 202) My sa sústredíme na špecifiká Blumenbergovho uvažovania o metafore, o pojme a o nepojmovosti.

Blumenberg koncipoval svoju filozofickú hermeneutiku, ktorú nazýva metaforológia, v troch kľúčových dielach: *Paradigmen zu einer Metaphorologie* (1960/1998, *Paradigmy k metaforológii*, 2015); *Schiffbruch mit Zuschauer* (1979, *Stroskotanie loďou s divákom*); *Die Lesbarkeit der Welt* (1981, *Čitateľnosť sveta*). Pre porozumenie jeho projektu je ale nutné všimnúť si aj jeho spisbu zo závetu. Zaujímavým editorským počinom je kniha *Theorie der Unbegrifflichkeit* (*Teória nepojmovosti*)³, ako aj kniha *Quellen, Ströme, Eisberge* (*Pramene, prúdy, ľadovce*)⁴. Zasaďť jeho dielo do širšieho filozofického alebo vedného kontextu nie je jednoduché. Explicitné sú napríklad odkazy na G. Vica, I. Kanta, E. Husserla⁵ atď. Veľmi dôležitým referenčným priestorom sú ale v tejto súvislosti hlavne dejiny (filozofických) pojmov (*Begriffsgeschichte*)⁶ alebo širšie dejiny vedy.

² „Die Überschrift Metaphorologie jedenfalls ist selbst zum transdisziplinären Selbstläufer, wenn nicht gar zum buzzword geworden. [...] Mit der Karriere des Terminus Metaphorologie löst sich das Thema zugleich freilich zusehends von Blumenberg ab.“

³ Základy tejto teórie boli publikované v podobe samostatného textu s názvom *Ausblick auf eine Theorie der Unbegrifflichkeit* v publikácii *Schiffbruch mit Zuschauer*. Anselm Haverkamp vydal v roku 2006 podklady k Blumenbergovej prednáške s názvom *Theorie der Unbegrifflichkeit* z roku 1975. Tieto podklady boli uložené v samostatnom obale v literárnom archíve v Marbachu.

⁴ Manuskript pochádza z roku 1980.

⁵ Blumenbergova habilitačná práca sa týkala Husserlovej fenomenológie (*Die ontologische Distanz. Eine Untersuchung über die Krisis der Phänomenologie Husserls*) a napokon aj jeho práca *Beschreibung des Menschen* sa chápe ako paradigma fenomenologickej antropológie podľa Husserlovej predlohy.

⁶ Prítomnosť Blumenbergovej metaforológie v kontexte dejín pojmov nie je žiadnou zvláštnosťou. Napokon aj Blumenbergove *Paradigmy* boli vydané v roku 1960 u Ericha Rothackera v jeho Archíve pre dejiny pojmov (Archiv für Begriffsgeschichte). Tento kontext teda aktívne konštruoval Blumenberg sám. Metaforu v skorej štúdii *Licht als Metapher der Wahrheit* videl ešte v predpolí zrodu pojmu. V koncepcii absolútnej metafory sa táto perspektíva modifikuje v prospech konceptu metafory ako hlavného substrátu konceptuálneho uchopenia sveta. Blumenberg tu berie na zreteľ fenomény, ktoré nie sú prístupné empirickému poznaniu a nemajú referenčné atribúty, ako sú napr. svet ako celok, život, bytie, sloboda a pod. Tieto „totálne

V prvom rade ide v metaforológii o spôsob výskumu úlohy, akú zohráva metafora v rámci poznávania skutočnosti. Metaforológia predstavuje pokus priblížiť sa k subštruktúre myslenia a „ozrejmiť, ako odvážne duch predbieha vo svojich obrazoch samého seba“⁷ (Blumenberg 1960/2016, 13). Na inom mieste Blumenberg opisuje projekt metaforológie modifikovane: „Metaforológia sa nezaobera iba subštruktúrou alebo predpolím tvorby pojmov, ale odkrýva v opačnom smere redukovateľnosť konštruktívneho inštrumentária na konštitúciu životného sveta, z ktorého síce nepochádza, na ktorý sa ale rozličným spôsobom vzťahuje.“⁸ (Blumenberg 2007, 106) Ina Paulová-Hornová, do istej miery značne rezumujúc, opisuje metaforológiu nasledovne: „Metaforológiu možno označiť aj ako prácu s jazykom alebo precíznejšie ako vysporiadavanie sa s tým, ako myseľ pracuje s metaforami.“⁹ (Paul-Horn 2015, 87)

Z tohto aspektu by sa dalo hovoriť o epistemologickej teórii metafory, pričom sa metafore pripisuje hlavne orientujúca funkcia v myslení. Metafory odkrývajú motívy poznávania, ktoré bývajú spravidla iba slabo evidentné. Blumenberg na existenciu takýchto motívov explicitne upozorňuje a vyvíja metódu tzv. implikatívneho dopytovania (implikatives Fragen).

Metaforológia sa zaoberá hlavne vývinom metafor, ktoré sú pre poznávanie sveta konštitutívne. Podobne ako dejiny pojmov (Begriffsgeschichte) alebo dejiny diskurzov (Diskursgeschichte) je aj metaforológia historickou disciplínou. Sám Blumenberg ju označuje ako historickú fenomenológiu. Petra Gehringová túto disciplínu v celej svojej šírke opisuje nasledovne:

---

horizonty“ v podobe absolútnych metafor indikujú myslenie v historickom kontexte danej doby, pričom zároveň predstavujú ústredné témy okcidentálnej filozofie. Absolútne metafory príznačne indikujú, ako imaginatívne sa o týchto nepredmetných fenoménoch uvažuje. Z tohto pohľadu sa ani nedá hovoriť o hranici medzi pojmom a metaforou. Tento problém je dostatočne diferencovane rozpracovaný a je predmetom uvažovania aj pri zostavovaní *Historického slovníka filozofie (Historisches Wörterbuch der Philosophie)*.

⁷ „fassbar machen, mit welchem ‚Mut‘ sich der Geist in seinen Bildern selbst voraus ist“

⁸ „Eine Metaphorologie hat es nicht nur mit der Substruktur oder dem Vorfeld der Begriffsbildung zu tun, sondern sie erschließt in umgekehrter Richtung die Rückführbarkeit des konstruktiven Instrumentariums auf die lebensweltliche Konstitution, der es zwar nicht entstammt, auf die es aber vielfältig zurückbezogen ist.“

⁹ „Metaphorologie könnte man auch als Arbeit an der Sprache bezeichnen oder noch präziser als eine Auseinandersetzung damit, wie das Denken mittels Metaphern arbeitet.“

Nová veda o metaforách sa nesústreďuje iba na kritiku metafor, na identifikáciu absolútnych metafor, ako ani na objasnenie ich príslušnej konkrétnej modelovej funkcie, ale metaforológiu chápe aj v tom zmysle, že chce skúmať historické premeny, ktorým absolútne metafory podliehajú napriek ich nepreložiteľnosti.¹⁰

(Gehring 2014, 206)

Ak by sme si chceli sprítomniť Descartovo krédo, podľa ktorého sú prenášky prechodnými štádiami vyjadrovania a ich konečný stav znamená ich vyústenie do pojmu, ktorý definuje predmet, potom dosiahnutím tohto ideálneho alebo hypotetického stavu by výskum dejín pojmov stratil opodstatnenie, lebo predmet bude definovaný pojmom. Na osvetlenie tohto vzťahu v teórii nepojmivosti Blumenberg pracuje s analógiou morálky a píše: „Tak ako by už neexistovala provizórna morálka, tak by ani v pojmoch nebolo možné nič predbežné.“¹¹ (Blumenberg 2007, 11) Neskôr ďalej špecifikuje: „Ani *funkcia pojmu* by potom nebola ničím definitívnym a ako taká niečím, čo by obsahovalo nejakú hodnotu.“¹² (Blumenberg 2007, 27) Tento smer uvažovania kulminuje v kľúčovej výpovedi, ktorá je pravdepodobne dôvodom, prečo exegéti Blumenbergovej filozofie často konštatujú, že jeho teória nepojmivosti koriguje jeho metaforológiu predloženú v *Paradigmách*: „Nepojmivosť v službe pojmu – to je jedna možnosť, ako zaoberanie sa touto témou vnímať ako obyčajnú pomocnú disciplínu filozofie. Ale musíme si všimnúť vážnejšiu situáciu, totiž tú, že práca v predpolí pojmu *nikdy nedospeje k svojmu cieľu*, či už de facto alebo z nutnosti veci samej.“¹³ (Blumenberg 2007, 51)

Blumenberg vo svojej metaforológii skúma oboje. Napokon to dobre dokumentuje aj zasadenie metaforológie do kontextu dejín pojmov na pozadí genézy *Historického slovníka filozofie* (*Historisches Wörterbuch der Philosophie*), ktorého vydavateľmi sú Joachim Ritter, Karlfried Gründer a Gottfried Gabriel (v uvedenej následnosti). Joachim Ritter metafory vedome nezaraďuje do slov-

¹⁰ „Die neue Metaphernwissenschaft zielt also nicht nur auf die Metaphernkritik, auf Identifikation absoluter Metaphern sowie auf Ausleuchten von deren je konkreter Modellfunktion, sondern versteht Metaphorologie auch in dem Sinne, dass diese einen historischen Wandel zu untersuchen hat, dem absolute Metaphern trotz ihrer Unübersetzbarkeit unterliegen.“

¹¹ „So wie es die provisorische Moral nicht mehr gäbe, wäre auch nichts Vorläufiges in der Begrifflichkeit mehr möglich.“

¹² „Auch die *Leistung des Begriffs* wäre dann nicht etwas Letztes und für sich Werthaltiges.“

¹³ „Die Unbegrifflichkeit im Dienst des Begriffs – das wäre die eine Möglichkeit, die Beschäftigung mit diesem Thema als bloße philosophische Hilfswissenschaft mit Freundlichkeit zu betrachten. Aber eine ernstere Situation noch muß ins Auge gefasst werden, nämlich die, daß die Arbeit im Vorfeld des Begriffs *nicht zu ihrem Ziel gelangt*, entweder de facto oder aus der Notwendigkeit der Sache heraus.“

níka a odôvodňuje to tým, že *inak by bol jeho projekt nezvládnuteľný*. Karlfried Gründer a Gottfried Gabriel už explicitnejšie poukazujú na význam metafory, ktorá historicky *štruktúruje* filozofické uvažovanie, pričom tieto štruktúry následne vstupujú do propozícií. Blumenbergova metaforológia podľa vydavateľov *Historického slovníka filozofie* presahuje vymedzenie projektu dejín pojmov. Ina Paulová-Hornová konštatuje, že sú tým vyjadrené dve veci: „V prvom rade máme základnú orientačnú predstavu, ktorá nemusí byť vždy explicitne vyjadrená, a okolo nej je v druhom rade spleť alebo sieť viet, ktoré sa na tieto predstavy vzťahujú a ktoré sa na ne napájajú.“¹⁴ (Paul-Horn 2015, 84)

Blumenberg pozoruje, že metafory sú nenahraditeľné aj v kontextoch, kde sa ich používanie zdá byť teoreticky nežiaduce alebo dokonca neprípustné, a to vo vedeckom a filozofickom kontexte. Naopak tvrdí, že metafory pomáhajú vo filozofii odbúravať logické rozpačitosti. Úlohou metaforológie je preto odhaľovanie pôvodu tejto logickej rozpačitosti (Blumenberg 1960/2016, 10). Bernhard Debatin vidí úlohu historickej metaforológie¹⁵ „v rekonštrukcii metaforických precedentností a v rozpracovaní ich spoločných znakov, ako aj rozdielov na diachrónej osi za účelom odhaliť determinujúce sily, ale vidí aj otvorenosť a potencialitu tradovaných obrazových polí“¹⁶ (Debatin 1995, 208). Podobne jasne formuluje Ina Paulová-Hornová metaforu v zmysle Blumenbergovho konceptu: „Metafory nám vedia ozrejmiť, na čo sa mentálne a emocionálne orientujeme a ktoré obrazy nás riadia.“¹⁷ (Paul-Horn 2015, 75)

Blumenberg si kladie základnú otázku, či a do akej miery sú metafory konštitutívne pre myslenie a interpretáciu sveta. V metaforách nevníma pozostatky známeho ideálneho vývinu od mýtu k logu. Naopak, hovorí, že „predstava, že filozofický logos prekonal prefilozofický mýtus, nám zastiera pohľad na rozsah filozofickej terminológie“¹⁸ (Blumenberg 1957/2001, 139). Metafory preto chápe ako základné a prirodzené elementy filozofického a vedeckého jazyka, ktoré sa nedajú jednoducho substituovať pojmami. Tieto metafory na-

¹⁴ „Erstens gibt es eine leitende Grundvorstellung, die nicht immer explizit geäußert werden muss, und rund um sie herum gibt es zweitens ein Geflecht oder Netz von Sätzen, das auf diese zugrunde liegende Vorstellung bezogen ist und sich daraus speist.“

¹⁵ Tu však nie explicitne v zmysle Blumenbergovej metaforológie, ktorá v Debatinovom ponímaní tvorí iba súčasť historickej metaforológie.

¹⁶ „darin, die metaphorischen Präzedenzen von Metaphern zu rekonstruieren und ihre diachronen Gemeinsamkeiten wie ihre Unterschiede herauszuarbeiten, um so die determinierenden Kräfte, aber auch die Offenheit und Potenzialität tradiert Bildfelder aufzuzeigen“

¹⁷ „Metaphern können uns deutlich machen, worauf wir mental und emotional ausgerichtet und von welchen Bildern wir geleitet sind.“

¹⁸ „die Vorstellung, der philosophische Logos habe den vorphilosophischen Mythos ‚überwunden‘, hat uns die Sicht auf den Umfang der philosophischen Terminologie verengt“

zýva „absolútne metafory“. Sú orientačnými bodmi, dávajú svetu štruktúru, reprezentujú ucelené predstavy o skutočnosti, ktorú sme ako takú nikdy nepoznali¹⁹ (Blumenberg 1960/2016, 25). To je základná funkčná modalita metafory, paradoxný tenor zvláštneho mechanizmu, ktorý sa vo výskume metafory prakticky prejavuje existenciou paradigmatických teórií metafory, ktoré sú v ich hlavných premisách nezlučiteľné. Absolútne metafory konceptualizujú a zároveň konštituuju danú vec. Abstraktné a všeobecné idey sú odkázané na absolútne metafory, sú ich názorným modelom a existujú iba v tejto názornej modelovej podobe²⁰. Na objasnenie absolútnej metafory sa Blumenberg odvoláva na Kanta, čiže na § 59 jeho *Kritiky súdnosti*, v ktorej pojem metafora síce nefiguruje, zato tu ale figuruje pojem symbolu, ktorý však u Kanta celkom presne vyjadruje to, pod čím sa rozumie metafora²¹. Kant na opis funkcie despotickeho štátu používa obraz funkcie ručného mlynčeka. Neznamená to, že medzi despotickým štátom a ručným mlynčekom musí byť nejaká podobnosť, prenos v oboch prípadoch spôsobuje reflexiu pravidiel. Na tomto pozadí Blumenberg opisuje absolútnu metaforu s priamym odkazom na Kanta takto: „Naša ‚absolútna metafora‘ sa tu nachádza ako *prenos reflexie o predmete vnímania na úplne iný pojem, s ktorým možno nikdy nekorešponduje nejaké vnímanie.*“²² (Blumenberg 1960/2016, 12) Túto pasáž v miernej modifikácii a v takisto modifikovanom kontexte nachádzame aj v jeho *Teórii nepojmovosti*, uvádzajúcej úvahy o úlohe metaforológie, ktorú Kant úmyselne neopisuje, namiesto toho podáva iba krátke vysvetlenie: „O tejto činnosti sa dodnes veľa nediskutovalo, napriek tomu, že si zaslúži hlbší výskum; avšak tu nie je priestor, aby sme sa pri tom pozastavovali.“²³ (citované podľa Blumenberg 2007, 58) Jasnejší opis podstaty pojmu absolútnej metafory nájdeme v *Paradigmách*,

¹⁹ napr. v Platónovom podobenstve o jaskyni

²⁰ Napr. pre svet ako celok uvádza Blumenberg príklady modelov: Wittgenstein: „Die Welt ist alles was der Fall ist.“, alebo cituje parodický model: „Die Welt ist der geometrische Ort aller Punkte.“ (Blumenberg 2007, 37)

²¹ Blumenberg mimo referencie na Kantovu pasáž reflektuje aj rozdiel medzi metaforou a symbolom a píše, že symbol petrifikuje identitu vzťahu dvoch entít, a teda slúži na identifikáciu, metafora naopak nabáda k pohybu, k manipulácii s obsahom (Blumenberg 1960/2016, 168). O Kantovom známom paragrafe 59 neskôr Blumenberg uvažuje aj vo svojej *Teórii nepojmovosti*, pričom explicitne píše, že výraz „symbolický“, ako ho používa Kant, neznamená nič iné ako „metaforický“ (Blumenberg 2007, 58).

²² „Unsere ‚absolute Metapher‘ findet sich hier als *Übertragung der Reflexion über einen Gegenstand der Anschauung auf einen ganz anderen Begriff, dem vielleicht nie eine Anschauung direkt korrespondieren kann.*“

²³ „Dies Geschäft ist bis jetzt noch wenig auseinander gesetzt worden, so sehr es auch eine tiefere Untersuchung verdient; allein hier ist nicht der Ort, sich dabei aufzuhalten.“

a to na viacerých miestach. Blumenberg uvádza, že ide o základné elementy myslenia, ktoré nie je možné bezo zvyšku nahradiť pojmi, a že vznikajú na „zmazanej tabuľke toho, čo je teoreticky nenaplniteľné“²⁴ (Blumenberg 1960/1998/2015, 193). „Analýza ich výpovedného obsahu nepresahuje oblasť prenosu (metaphorá, translatio), v prípade úplného odtrhnutia sa od riadiacej metaforickej funkcie sa stávajú nepochopiteľnými a bezdôvodnými.“²⁵ (Blumenberg 1960/1998/2015, 187)

Metafora vo vedeckom a filozofickom kontexte pramení z nedokonalosti a nenaplniteľnosti teórií – vyplňa prázdne miesta nášho poznania. Tým Blumenberg vysúva do popredia jej epistemickú funkciu v procese pojmového konštituovania poznania. Blumenbergova metaforológia je primárne orientovaná epistemologicky, pretože dokazuje, ako je pojmové poznanie naviazané na metafory. Táto výpoveď implikuje aj skutočnosť, že Blumenberg primárne rozlišuje pojem a metaforu, napr. na rozdiel od Nietzscheho²⁶. Petra Gehringová opisuje funkčný vzťah pojmu a metafory podľa Blumenberga trochu generalizujúco, ale zároveň aj celkom presne: „Z toho vyplýva obraz vzájomného vzťahu, v ktorom pojmy čerpajú z metaforiky, kde ale spojmovatenie naráža v určitých prípadoch na nevyhnutné hranice a v epochálnom meradle kompenzátorne produkuje aj novú metaforiku.“²⁷ (Gehring 2014, 204–205)

Trochu krypticky pomer medzi pojmom a metaforou Blumenberg vyjadruje vo svojej *Teórii nepojmovosti* nasledovne: „Porovnanie výkonnosti pojmu a metafory vedie k tomu, že obe pozorujeme v ich hyperbolách. Pojem sa končí v mystike, metafora v mýte.“²⁸ (Blumenberg 2007, 75) V každom prípade ide o katalyzujúcu sféru, ktorá sféru pojmov neustále dynamizuje. Diferenciácia pojmu a metafory je podľa Blumenberga motivovaná rozsahom podobností a odlišností. V pojme je rozsah toho, v čom sa veci podobajú, väčší ako rozsah toho, v čom sa tieto veci, ktoré daným pojmom označujeme, navzájom odlišujú (napríklad pojem „list“). Naopak, veci, ktoré sa dávajú do súvislosti v metafore, sa vyznačujú vysokou mierou odlišností a nízkou mie-

²⁴ „entstehen auf der tabula rasa des theoretisch Unerfüllbaren“

²⁵ „Die Analyse ihres Aussagegehaltes kommt aus dem Bereich der Übertragung (metaphorá, translatio) nicht heraus, wird durch völlige Ablösung von der metaphorischen Leitvorstellung unverstündlich und grundlos.“

²⁶ Príznačne je jeho postoj vyjadrený v stati *Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinne* (1872).

²⁷ „Hieraus ergibt sich das Bild eines Wechselverhältnisses, in welchem Begriffe von Metaphorik zehren, die Verbegrifflichung in bestimmten Fällen aber unvermeidbar auf Grenzen stößt und in epochalem Maßstab kompensatorisch auch neue Metaphorik produziert.“

²⁸ „Ein Vergleich der Leistungsfähigkeit von Begriff und Metapher führt dazu, beide in ihren Hyperbeln zu betrachten. Der Begriff endet in der Mystik, die Metapher im Mythos.“

rou podobností, ergo, rozsah toho, v čom sa odlišujú, je väčší ako rozsah toho, v čom sú si podobné. Napokon aj Nietzsche definoval metaforu nasledovne: „Metafora znamená považovať niečo za rovnaké, čo sa v *jednom* bode zdalo ako podobné.“²⁹

Ak vychádzame z toho, že pojmy štruktúrujú naše myslenie, potom v Blumenbergovom duchu metafora charakterizujú subštruktúru myslenia. Metaforológia je práve tou disciplínou, ktorá sa snaží odkrývať túto subštruktúru: „Metaforológia sa snaží dostať sa k subštruktúre myslenia, k podložíu, k živnej pôde systematickej kryštalizácie. [...] Pretože tu nájdeme orientácie, ktoré sa dajú odčítať z úplne elementárnych modelových predstáv, ktoré v podobe metafor prerážajú až do sféry výrazov.“³⁰ (Blumenberg 1960/1998/2015, 13) Ale ani táto subštruktúra nie je koncipovaná ako niečo nemenné, aj ona sa vyvíja. A skutočnosť, že absolútna metafora sa nedá redukovať na pojem, teda že sa ním nedá nahradiť, neznamená, že sa nedá nahradiť inou, možno presnejšou metaforou: „Aj absolútne metafora majú preto svoje *dejiny*. Majú dejiny v dokonca radikálnejšom zmysle ako pojmy, pretože historické zmeny istej metafory zviditeľňujú metakinetiku dejinných horizontov zmyslu a dejinných náhľadov, v rámci ktorých pojmy nadobúdajú svoje modifikácie.“³¹ (Blumenberg 1960/1998/2015, 12–13)

Príklad toho, čo metaforológia odhalila, ale aj toho, čo dejiny absolútnej metafora konkrétne znamenajú, môžeme pozorovať na opise metafora *mocnej pravdy* (mächtige Wahrheit) a *holej pravdy* (nackte Wahrheit). Blumenberg pritom vychádza z Aristotelovej predstavy pravdy, ktorá sama sebe kliesni cestu, a jej transformácie u Davida Huma, ktorý naopak tvrdí, že tomu, čo má nad nami moc, pripisujeme atribút pravdy. Podobne postupuje aj pri explikáciách

²⁹ „Metapher heißt etwas als *gleich* behandeln, was man in einem Punkte als *ähnlich* erkannt hat.“ (Colli – Montinari 1978, 86) Z inej perspektívy by sa dalo ale povedať, že pri subsumpcii (podriadenie užšieho pojmu všeobecnejšiemu) vecí v pojme sa ignorujú osobitosti týchto vecí, pri subsumpcii vecí v metafore sa ignorujú ich rozdiely (porovnaj Rolf 2005, 248).

³⁰ „Die Metaphorologie sucht an die Substruktur des Denkens heranzukommen, an den Untergrund, die Nährlösung der systematischen Kristallisation. [...] Denn hier finden wir Orientierungen, die abgelesen werden an ganz elementaren Modellvorstellungen, die in der Gestalt von Metaphern bis in die Ausdruckssphäre durchschlagen.“

³¹ „Daß diese Metaphern absolut genannt werden, bedeutet nur, daß sie sich gegenüber dem terminologischen Versuch als resistent erweisen, nicht in Begrifflichkeit aufgelöst werden können, nicht aber, daß nicht eine Metapher durch eine andere ersetzt bzw. vertreten oder durch eine genauere korrigiert werden kann. Auch absolute Metaphern haben daher *Geschichte*. Sie haben Geschichte in einem radikaleren Sinn als Begriffe, denn der historische Wandel einer Metapher bringt die Metakinetik geschichtlicher Sinnhorizonte und Sichtweisen selbst zum Vorschein, innerhalb deren Begriffe ihre Modifikation erfahren.“

metaforiky *holej pravdy*, kde sa odvoláva na Winckelmannov traktát *Versuch einer Allegorie besonders für die Kunst* z roku 1766 (*Pokus o alegóriu predovšetkým pre umenie*): „Napokon, keď sa pravda začala u Grékov stávať ľudskejšou a sprostredkúvala sa viacerým, odhodila zo seba prikrývku, pod ktorou ju bolo ťažké odhaliť, zostala ale zaodetá, avšak bez zahalenia.“³² (Winckelmann 1866, 7)

Zaujímavé a v literárnovednej reflexii často citované sú jeho zistenia o metafore *cesty loďou*, resp. *stroskotania loďou* ako metaforike bytia, ktoré Blumenberg predložil v práci *Schiffbruch mit Zuschauer*. Do kontextu metaforiky bytia tu vstupuje aj *metafora divadla* so svojou orientujúcou a diagnostickou funkciou.

Pred prácou na metafore *mocnej* alebo *holej pravdy* sa Blumenberg venoval rekonštrukcii *metafory svetla* už v štúdiu *Licht als Metapher der Wahrheit* (*Svetlo ako metafora pravdy*) z roku 1957. Blumenberg tu ešte opatrne hovorí o metafore v predpolí tvorby filozofických pojmov (podnadpis štúdie znie *Im Vorfeld der philosophischen Begriffsbildung /V predpolí tvorby filozofického pojmu/*). Debatin poukazuje na význam týchto metafor a uvádza: „Metafora svetla ako metafora vyjadrujúca pravdu dokáže viazať a štruktúrovať všetky predstavy, ktoré tvoria základ príslušného pojmu pravdy.“³³ (Debatin 1995, 214) Transformácie metafory svetla naprieč dejinami sú indikátorom meniaceho sa náhľadu na svet a človeka v ňom.

Aj na príklade pojmu pravdepodobnosti (*Wahrscheinlichkeit*) Blumenberg ozrejmuje prechod od metafory k pojmu: „Tu sa metafora rozplynula v slove, sice nivelizovaná v terminologizujúcom výraze, ale predsa je možné si ju všimnúť, ak trocha obrátime našu pozornosť: ‚*Schein*‘ v dvojakom význame ako svetlo, vyžarovanie, aura, presvitanie... na jednej strane a zdanie, prázdna pretencia, zavádzajúci blud, predstieranie... na strane druhej.“³⁴ (Blumenberg 1960/2008, 250) Blumenberg prechádza dejinami filozofie a odkazuje na spôsoby používania tohto pojmu u rôznych filozofov v rôznych obdobiach – od

³² „Endlich, da unter den Griechen die Weisheit anfang, menschlicher zu werden und sich mehreren mitteilen wollte, tat sie die Decke hinweg, unter der sie schwer zu entdecken war, sie blieb aber verkleidet, doch ohne Verhüllung.“

³³ „Als Metapher für Wahrheit kann die Lichtmetapher all jene Vorstellungen bündeln und strukturieren, die dem jeweiligen Wahrheitsbegriff selbst zugrundeliegen.“

³⁴ „Hier ist die Metapher im Wort aufgegangen, zwar nivelliert im terminologisierten Ausdruck, aber doch mit einer bloßen Wendung der Aufmerksamkeit heraushörbar: der *Schein* [Hervorh. i. Orig.] der Wahrheit mit der Doppeldeutigkeit von *Schein* als Abglanz, Ausstrahlung, Aura, Durchscheinen, vertretendes und richtungsweisendes Aufscheinen einerseits, von *Schein* als leere Präntention, irreführendes Trugbild, Vortäuschung, anmaßliche Einschleichung in die legitime Signatur andererseits.“

Platóna cez Augustína, Leibniza, Mosesa Mendelssohna, Christiana Wolffa až po Winckelmannu.

Metaforika, o ktorú tu ide, sa ale podľa Blumenberga vôbec nemusí verbálne prejaviť. Blumenberg v takýchto prípadoch hovorí o *metaforike v pozadí* (Hintergrundmetaphorik), resp. o *implicitnom použití metafory* alebo *implicitnej metaforike*. Ide o „súvislosť výpovedí, ktoré sa náhle zomknú do jedného zmyslového celku, keď hypoteticky dokážeme odkryť fundamentálnu metaforickú predstavu, ktorú vieme v týchto výpovediach identifikovať“³⁵ (Blumenberg 1960/1998/2015, 20). V tomto uvažovaní pokračuje a uvádza, že metaforika môže byť implicitne v hre aj tam, kde sa vyskytujú výlučne terminologické výpovede, ktoré ale bez vzťahu k tejto fundamentálnej metaforickej predstave nedokážeme pochopiť (Blumenberg 1960/1998/2015, 91). Blumenberg tu odkazuje na isté organické alebo mechanické predstavy a vzhľadom na *metaforiku* v pozadí píše, že nie iba jazyk predurčuje naše uvažovanie, ale že sú to kontingenty obrazov, ktoré dávajú smer tomu, čo poznávame (Blumenberg 1960/1998/2015, 91). V rámci toho tieto obrazy určujú aj obraz o človeku v štruktúre jeho poznania a sebapoznania. Tak napríklad v kapitole *Metaforická kozmológia* (*Metaphorisierte Kosmologie*) Blumenberg ukazuje, akým spôsobom sa Kopernikov astronomický model stáva novým vzorcom ľudskej sebareflexie a jeho pozície vo svete. To sa deje, samozrejme, nie v Kopernikovom zmysle, lebo jeho model sa netýkal ľudskej sebareflexie. Tieto kontingenty obrazov sú predmetom následných interpretácií, lebo nie sú evidentné, obsahujú ale latentné obsahy, ktoré sú pre pochopenie konštitutívne, ale dajú sa jednoznačne identifikovať iba vzhľadom na istú absolútnu metaforu. Tak napríklad astronomický, teda prírodovedný model, resp. hypotézu nevysvetľuje ako takú, ale ako metaforu: „Čiže ako *absolútnu* metaforu, tým, že kopernikovskú reorganizáciu kozmu berú ako orientačný model na zodpovedanie otázky, ktorá sa čisto teoretickými a pojmovými prostriedkami nikdy nedá zodpovedať: otázka postavenia človeka vo svete, v zmysle jeho ústrednej dôležitosti a prozreteľnosti alebo jeho periférneho satelitu v súkolí sveta, teda jeho pomeru k všetkému ostatnému súcnu a tohto súcna k nemu. Geocentrika a heliocentrika, resp. acentrika sa stávajú diagramami, z ktorých by sa malo dať odčítať, ako je to s človekom na svete.“³⁶ (Blumenberg 1960/1998/2015, 144) Blumen-

³⁵ „ein Zusammenhang von Aussagen schließt sich plötzlich zu einer Sinneinheit zusammen, wenn man hypothetisch die metaphorische Leitvorstellung erschließen kann, an der diese Aussagen ‚abgelesen‘ sein können“

³⁶ Und zwar als *absolute* Metapher, indem die kopernikanische Umformung des Kosmos zum Orientierungsmodell genommen wird für die Beantwortung einer Frage, die sich mit rein theoretischen und begrifflichen Mitteln nie beantworten liess: der Frage nach der Stellung des

berg píše o „riadení nášho sebahporozumenia prostredníctvom kozmologickej metafory“³⁷ (Blumenberg 1960/1998/2015, 145). Takéto metaforické modely sa potom môžu objavovať aj v skrytej forme implicitnej metaforiky: „Ak máme pred sebou umeleckú stavbu špekulatívnych výpovedí, naša interpretácia bude až potom pochopiteľná, keď sa nám podarí uvedomujúc vstúpiť do horizontu chápania autora a nájsť jeho ‚prenesenie‘“.³⁸ (Blumenberg 1960/1998/2015, 91)

Toto je vhodný príklad, na ktorom sa dá dobre dokumentovať, že narábame s dvoma entitami: na jednej strane s modelom, na druhej strane so spôsobom interpretácie istého modelu. V prvom prípade je to Kopernikova hypotéza, v druhom prípade konzekvencie, ktoré z nej človek odvodzuje pre seba. V prípade, že túto diferenciu (v zmysle, že vieme povedať, že jedno je astronomický model a druhé je model človeka, ktorý vyplýva z tohto modelu) nevnímame, nemusíme ani identifikovať to, že keď človek uvažuje o postavení samého seba vo svete (napr. vo vzťahu stred – periféria), ide o nejakú metaforiku. U Aristotela si napríklad Blumenberg síce tiež všima kozmologickú metaforu sebareflexie človeka, avšak, samozrejme, ešte nie modelovanú podľa Kopernikovej hypotézy, ale vo vertikálnej relácii hore – dole (Blumenberg 1960/1998/2015, 148). Blumenberg v tomto kontexte odkazuje na ústredné postavenie stoickej filozofie a na ňu nadväzujúcu patristiku, v ktorej sa daná metaforika ďalej aplikuje a zostáva platná a z ktorej sa Koperník snažil systematicky vystúpiť. Takéto elementárne metafory latentne prežívajú a objavujú sa, aj keď sa ich motivovanosť zdá byť prekonaná. Blumenberg to dokladá aj na nautickej metaforike v knihe *Schiffbruch mit Zuschauer*.

Blumenbergovo uvažovanie o metafore primárne súvisí s problematikou vypovedateľnosti.³⁹ Tým sa metafora stáva prostriedkom na vyjadrenie nevyjadriteľného (porovnaj Debatin 1995, 217). Tu Blumenberg uvádza pojem nepojmovosť (Unbegrifflichkeit), teda nemožnosť vyjadriť alebo označiť niečo pojmami, a svoj koncept neskôr prepracuje do teórie nepojmovosti. Blumenberg ale nehovorí, čo nepojmovosť je, ale čo nie je: „Nepojmovosť nekongruuje

---

Menschen in der Welt, im Sinne seiner zentralen Bedachtheit und Vorsehenheit oder seiner peripheren Mitläufigkeit im Weltgetriebe, also seines Verhältnisses zu allem übrigen Seienden und dieses Seienden zu Ihm. Geozentrik und Heliozentrik bzw. Azentrik werden zu Diagrammen, von denen abzulesen sein soll, was es mit dem Menschen auf der Welt auf sich hat.“

³⁷ „Gängelung unseres Selbstverständnisses durch die kosmologische Metapher“

³⁸ „Haben wir einen Kunstbau spekulativer Aussagen vor uns, so wird die Interpretation uns erst dann ‚aufgehen‘, wenn es uns gelungen ist, nachvollziehend in den Vorstellungshorizont des Autors einzutreten, seine ‚Übertragung‘ ausfindig zu machen.“

³⁹ V nadväznosti na Wittgensteinov *Tractatus Logico Philosophicus* a jeho prvú a poslednú propozíciu: Die Welt ist alles was der Fall ist.; Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.

s názornosťou.“ (Blumenberg 1960/1998/2015, 85) Avšak na inom mieste konštatuje: „... odklon od názornosti je úplne v službách *návratu k názornosti*.“⁴⁰ (Blumenberg 2007, 27) Debatin správne konštatuje: „Teória nepojmovosti obnažuje korene metaforického prehovoru v živom svete a preukazuje tým... antropologicko-imaginatívny pôvod akejkoľvek metaforiky a na druhej strane... principiálnu metaforickosť jazyka.“⁴¹ (Debatin 1995, 217) Debatinov postreh je legitímny a vychádza z Blumenbergových propozícií nasledovného typu: „Človek je... bytosťou, ktorá musí všetkému predchádzať.“⁴² (Blumenberg 2007, 109) Takéto výpovede sú zasadené do kontextu úvah o súvislosti jazyka a myslenia. Blumenberg sa síce explicitne odvoláva na Wittgensteinov *Tractatus*, avšak línia jeho filozofie jazyka je historicky patrične dlhšia.

Blumenberg okrem toho považuje metafory (elementárne metafory) za antropologické konštanty. Antropologické otázky sa síce objavujú na celej ploche jeho filozofickej spisby, avšak Blumenberg neponúka žiaden explicitne antropologický prístup k metafore. Prakticky sa jeho názor zhoduje s Nietzscheho predpokladom „pudu metaforizovania“ („Trieb zur Metaphernbildung“)⁴³ (Nietzsche 1872/1988, 887). Metafory fungujú ako korelát princípu nepriameho reflektovania sveta a človeka v ňom, ako v tejto súvislosti píše Blumenberg: „Človek sa chápe len prostredníctvom niečoho, čo sám nie je.“⁴⁴ (Blumenberg 1981/2012, 134) Blumenberg dokázal, že metafora je nutná a jediná forma prehovoru, keď ide o vyjadrenie vecí, ktoré reflektujú ľudské bytie. Filozoficko-antropologické pozadie Blumenbergovho uvažovania o metafore je evidentné a vyjadrené na viacerých miestach. Ako príklad uvádzam nasledovné: „Existujú antropologické predpoklady na porozumenie funkcií metafor, na tieto zvláštne anticipácie našej imaginácie na niečo, čo ešte nebolo pochopené.“⁴⁵ (Blumenberg 2007, 107)

Blumenbergovo myslenie o metafore ale nie je kompletné bez jeho *teórie nepojmovosti*. V nej uvažuje o metaforike rigoróznejšie ako v kontexte svojich paradigiem a absolútnych metafor a o metaforike píše principiálne ako o pô-

⁴⁰ „... die Abkehr von der Anschauung steht ganz im Dienst der *Rückkehr zur Anschauung*.“

⁴¹ „Die Theorie der Unbegrifflichkeit legt so die lebensweltlichen Wurzeln metaphorischen Sprechens frei und zeigt damit zum einen den... anthropologisch-imaginativen Ursprung jeder Metaphorik und zum anderen die... prinzipielle Metaphorizität der Sprache auf.“

⁴² „Der Mensch ist... ein Wesen, das allem zuvorkommen muß.“

⁴³ „Jener Trieb zur Metaphernbildung, jener Fundamentaltrieb des Menschen, den man keinen Augenblick wegrechnen kann, weil man damit den Menschen selbst wegrechnen würde...“ (Nietzsche 1872/1988, 887)

⁴⁴ „Der Mensch begreift sich nur über das, was er nicht ist, hinweg.“

⁴⁵ „Es gibt anthropologische Voraussetzungen für das Verständnis der Funktion der Metapher, für diese eigentümlichen Vorgriffe unserer Imagination auf noch nicht Verstandenes.“

vodnej alebo autentickej podobe realizovania súvislostí vo svete. Ich opodstatnenosť vysvetľuje tým, že konzervujú (uchovávajú) skúsenosti, ktoré sú vo svete logiky bezprizorné. Jeho perspektíva sa v kontexte teórie nepojmovosti obrátila (smerom od pojmu /vyjadriteľného/ k prežívaniu /nevyjadriteľnému/). *Paradigmy k metaforológii a Teória nepojmovosti* sa javia ako komplementárne prvky jednej stabilnej teórie, cez ktorú možno na mechaniku metafory nazerať z dvoch strán. Okrem toho ale treba upozorniť aj na chápanie teórie nepojmovosti ako na širšiu koncepciu, ktorá nepostihuje iba metaforiku. Metaforika v rámci tejto teórie predstavuje iba partikulárnu formu nepojmovosti (Blumenberg 1979/2014, 77). Metafory ale odhaľujú, čo a prečo sme kedy chceli vedieť, fosilizujú formu a motiváciu poznania: „Metafora odkazuje na pôvodnosť, v ktorej sú zakorenené nielen súkromné a nečinné provincie našej skúsenosti, svety prechádzajúcich sa a svety básnikov, ale aj ozvláštnené aspekty preparátov odborného jazyka teoretického prístupu.“⁴⁶ (Blumenberg 1979/2014, 79) Inými slovami, „v prospech pojmu musí existovať aj predpolie nepochopiteľnosti“⁴⁷ (Blumenberg 2007, 51).

Blumenberg ďalej odkazuje na problematiku principiálneho „bezdomovstva metafory“, jej domovom nie je ani krásna literatúra, ani jazyk vedy, objavuje sa všade tam, kde možnosti poznania (resp. porozumenia) narazia na isté hranice, tým metafora indikuje hranice poznania. Asi najlepšiu definíciu metafory Blumenberg ponúka práve v uvedenej súvislosti:

Metafora je práve preto aj estetickým médiom, lebo je udomácnená tak vo svojej sfére pôvodu pojmu, ako aj preto, že musí neustále preberať záruky za nedokonalosti pojmu a hranice jeho možností. Metaforológia síce nie je žiadnou estetickou disciplínou, sama vníma pomer pojmu a metafory ako genetický a funkcionálny, predsa však patrí do jej tematiky opísať a vysvetliť to, ako metafora vôbec vstupuje do estetického kontextu alebo lepšie: ako esteticky ako celok vyplýva z metaforična a mýtického substrátu.⁴⁸

(Blumenberg 2007, 28)

⁴⁶ „Die Metapher reklamiert eine Ursprünglichkeit, in der nicht nur die privaten und müßigen Provinzen unserer Erfahrung, die Spaziergänger- und Dichterwelten verwurzelt sind, sondern auch die fachsprachlich verfremdeten Präparataspekte theoretischer Einstellung.“

⁴⁷ „zugunsten des Begriffs muß es ein Vorfeld der Unbegreiflichkeit geben“

⁴⁸ „Die *Metapher* ist gerade deshalb auch ein ästhetisches Medium, weil sie sowohl in der Ursprungssphäre des Begriffs beheimatet ist als auch für die Unzulänglichkeit des Begriffs und seine Leistungsgrenzen noch fortwährend einzustehen hat. Die Metaphorologie ist zwar keine ästhetische Disziplin, sie betrachtet das Verhältnis von Begriff und Metapher als genetisches und funktionales, aber es gehört durchaus zu ihrer Thematik zu beschreiben und zu erklären, wie die Metapher in den ästhetischen Kontext überhaupt eingeht oder besser: wie das Ästhetische in seiner Gesamtheit aus dem Metaphorischen und mythischen Substrat hervorgeht.“

Na Blumenbergovej metaforológii je zaujímavý aj spôsob jej recepcie. Napriek tomu, že sám nepredložil žiadnu ucelenú teóriu metafory a ani jednotnú metodológiu výskumu metafory, literárna veda a vedy o kultúre (Gehring 2014, 201) s metaforológiou operujú ako s najkomplexnejšou filozofickou koncepciou metafory. Blumenbergova prítomnosť v literárnej vede je pozoruhodná aj z toho dôvodu, že jeho referenčné texty sú výlučne filozofickej proveniencie a že sa sústreďuje na metaforiku teoretického jazyka a filozofické, presnejšie epistemologické otázky, ako aj na otázky dejinnosti poznania, pričom si tu všíma zmeny metaforiky a jej funkcií vo vzťahu k filozofickým, vedným alebo teologickým tradíciám.

Literatúra

- Blumenberg, Hans. 1957/2001. „Licht als Metapher der Wahrheit.“ In *Ästhetische und metaphorologische Schriften*, ed. Anselm Haverkamp, 139–171. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 1960/1998/2015. *Paradigmen zu einer Metaphorologie*. 6. Auflage 2015. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 1979/2014. *Schiffbruch mit Zuschauer – Paradigma einer Daseinsmetapher*. 6. Auflage 2014. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 1981/2014. *Die Lesbarkeit der Welt*. 9. Auflage 2014. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 1981/2012. „Anthropologische Annäherung an die Aktualität der Rhetorik.“ In *Wirklichkeiten in denen wir leben*, 104–136. Stuttgart: Reclam.
- Blumenberg, Hans. 1981/2012. *Wirklichkeiten in denen wir leben*. Stuttgart: Reclam.
- Blumenberg, Hans. 2007. *Theorie der Unbegrifflichkeit*, ed. Anselm Haverkamp. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 2012. *Quellen, Ströme, Eisberge – Beobachtungen an Metaphern*, eds. Ulrich von Bülow – Dorit Krusche. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 2015. *Paradigmy k metaforológii*. Prel. Mária Mičaninová – Eleonóra Dzuriková. Bratislava: Kalligram.
- Buch, Robert – Daniel Weidner, eds. 2014. *Blumenberg lesen – Ein Glossar*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Colli, Giorgio – Mazzino Montinari, eds. 1978. *Nietzsche Werke: Kritische Gesamtausgabe*, zväzok III/4: Friedrich Nietzsche. Nachgelassene Fragmente. Sommer 1872 bis Ende 1874. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Debatin, Bernhard. 1995. *Die Rationalität der Metapher: Eine sprachphilosophische und kommunikationstheoretische Untersuchung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

- Gehring, Petra. 2014. „Metapher.“ In *Blumenberg lesen – Ein Glossar*, eds. Robert Buch – Daniel Weidner, 201–213. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Nietzsche, Friedrich. 1872/1988. „Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinne.“ In Friedrich Nietzsche: *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*, eds. Giorgio Colli – Mazzino Montinari, Bd. 1 (Nachgelassene Schriften 1870-1873), 873–890. München, Berlin: Walter de Gruyter.
- Paul-Horn, Ina. 2015. *Aktualität der Metapher: Das Meer, die Metapher und die Sprache*. Frankfurt/M. et al.: Peter Lang.
- Rolf, Eckard. 2005. *Metapherntheorien: Typologie, Darstellung, Bibliographie*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Winckelmann, Johann Joachim. 1866. *Versuch einer Allegorie besonders für die Kunst*, ed. Albert Dressel. Leipzig: Hermann Mendelssohn.

Štúdiá vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 2/0063/16
Hyperlexikón literárnovedných pojmov a kategórií II.

Mgr. Roman Mikuláš, PhD.
Ústav filologických štúdií
Katedra nemeckého jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity
Komenského v Bratislave
Račianska 59
813 34 Bratislava
a
Ústav svetovej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
roman.mikulas@savba.sk